

POLENYÁK IVETT

Munkácsy Mihály és a korabeli magyar festőelit az 1873-as bécsi világkiállításon

A bécsi világkiállítás megszületésének alapjául egy 1866-ban született császári döntés szolgált, de végül az európai politikai események következtében csak később kerülhetett megrendezésre.¹ A császári döntés a világkiállítás teljhatalmú igazgatójává Dr. Wilhelm Schwarz-Senborn bárót nevezte ki 1870. január 9-én,² az 1870. május 24-én kelt újabb császári rendelet pedig az 1873-as évet jelölte meg a kiállítás időpontjaként.³ A bécsi világkiállítás sajgója a nagy eseményt a béke, valamint a kulturális fejlődés letéteményesének tekintett osztrák politika győzelmeként ünnepelte, amely egyben a birodalom európai politikai súlyának reprezentálására is szolgál.

Az 1873-as év a bécsieket nemcsak a világkiállítás, hanem a császári ház fontos családi eseményei miatt is lázban tartotta, hiszen Ferenc József trónralépésének huszonöt éves jubileuma is erre az évre esett. A császár ezen ünnepélyes alkalomból személyes védnöksége alá helyezte a kiállítást.⁴ A trónörökös, Rudolf főherceg nagykorúvá nyilvánítására szintén ugyanebben az évben került sor, s Gizella főhercegnő és Frigyes Vilmos porosz főherceg eljegyzése is a világkiállítás megnyitásakor vált nyilvánossá.

A német–francia háborús konfliktus következtében a világkiállítási előkészületek elhúzódtak. A Császári és Királyi Bécsi Világkiállítási Bizottság (*Kaiserliche und Königliche Commission für die Wiener Weltausstellung*) munkáját viszonylag későn, 1871. augusztus 1-jén kezdhette meg. A kiállítás megrendezésének szabályzata 1871. szeptember 12-én nyert uralkodói jóváhagyást, majd szeptember 14-én került közzétételre.

A világkiállítás a császár személyes támogatása mellett Károly Lajos főherceg védnökségét is élvezte, a Világkiállítási Bizottság elnökéül Rainer főherceget,⁵ alelnökeinek Constantin zu Hohenlohe-Schillingsfürst herceget,⁶ illetve az ausztriai miniszterelnököt, Adolf

¹ *Weltausstellung 1873 in Wien*. Offizielle Documente. Nr. 44. Wien, 1873. 1.; Wiener Zeitung, 1866. Nr. 49. 1866. febr. 28. 629.

² *Weltausstellung 1873 in Wien*. Offizielle Documente, Nr. 44. Wien, 1873. 1.

³ *Weltausstellung 1873 in Wien*. Offizielle Documente. Nr. 44. Wien, 1873. 18.; Bömches, Friedrich : *Bericht über die Weltausstellung zu Wien*. Wien, 1873. 1.

⁴ Franz Josef I. Kaiser von Oesterreich, König von Ungarn und Böhmen u. u. Wiener Weltausstellungs-Zeitung, Bd. 3. Nr. 101. 1873. jan. 8.

⁵ Rainer főherceg (1827–1913). az osztrák hadsereg tábornoka, az Osztrák Tudományos Akadémia kurátora, az Osztrák Iparművészeti Múzeum védnöke.

⁶ Constantin zu Hohenlohe–Schillingsfürst, herceg (1828–1896) nagy érdemeket szerzett a bécsi körgyűri és a Prater munkálatainál.

zu Auersperg herceget,⁷ a császári udvar és a külügyek miniszterét, gróf Andrássy Gyulát, valamint a londoni nagykövetet, Beust gróft nevezte ki az uralkodó.⁸ A kiállítás hivatalos orgánuma az először 1871-ben napvilágot látott *Wiener Weltausstellungs-Zeitung* lett.⁹

Bécsnek nehéz szerep jutott a világkiállítások történetében, hiszen az 1867-es párizsi kiállítás újdonságai olyan arculatváltást jelentettek, amelyek pozitív hatásaként megnőtt az érdeklődés, másrészt az ennek felkeltését célzó óriási fényűzés jelentős mértékben növelte a rendezvény költségeit.¹⁰ Az ezidáig egymással vetélkedő London és Párizs mellett 1873-ban Bécs is igyekezett méltó vetélytársként feltűnni és újdonságaival nagyobb népszerűsége szert tenni.

A világkiállítások helyszínének nagysága, valamint a kiállítók száma és a kiállítások látogatottsága híven tükrözi ezen bécsi törekvéseket.¹¹ A szervezők a hangsúlyt a specializálódásra és az extenzivitásra fektették. A művészetek, az ipar, a tudományok mellett nemcsak a nevelésügy, hanem az őstermelés ágazatai, az állattenyésztés és a növénytermesztés is helyet kapott.¹² Az úgynevezett *Additionelle Ausstellungen* pedig az egyes termelési ágak múltjáról is igyekeztek hiteles képet nyújtani. Mindezt nemzetközi kongresszusok szervezése egészítette ki.

A kiállítás helyszínét illetően több változat is felmerült: az ún. Glacis, a Prater vagy a Simmeringer Haide. Végül a választás a Praterre, ennek is az ún. Kirai részére esett.¹³ Ennek a területnek a kijelölésében nagy szerepet játszott az, hogy a Prater kedvelt szórakozóhelye lévén a bécsi publikumnak, az idők folyamán a közlekedés itt kiválóan kiépült, és a város több pontjáról könnyen megközelíthető volt.¹⁴ Az egyedüli hátrányát sajátos mikroklímája jelentette, amit a kiállítás épületeinek tervezésekor a tervezőknek nem lehetett figyelmen kívül hagyni.

A bécsi világkiállítás összterületét figyelembe véve szembevetendő, hogy a korábban megrendezett kiállításokkal szemben jóval nagyobb területen terült el. A bécsi világkiállítás összterülete ugyanis 28,6-szor, illetve 12,5-ször nagyobb volt az első és a harmadik londoni

⁷ Adolf Carl Daniel von Auersperg, herceg (1821–1885) Cislajtania, azaz a a Lajtán túli birodalmi fél miniszterelnöke.

⁸ Friedrich Ferdinand Beust, gróf (1809–1886) szász miniszterelnök, majd osztrák külügyminiszter, kancellár.

⁹ Az újság „a megjelenő lapok első hiteles forrásaként szolgált, mely az olvasóknak a világkiállítási bizottság tevékenységéről adott hírt”. Európa minden országába eljutott. Az idézett cikk írója következőképp fogalmazott: „A bécsi világkiállítás irodalma velünk kezdődött. Az utánzás mindenféle fajtája felbukkant, de a kiállítás közönségének jóindulatát mindvégig a magunkénak tudhattuk.” *Unsere 101. Nummer. Wiener Weltausstellungs-Zeitung*, Bd. 3. Nr. 101. 1873. jan. 8.

¹⁰ Gelléri Mór: *A kiállítások története, fejlődése és jövődöbeli rendszerezése. Budapest, 1885. 40.*

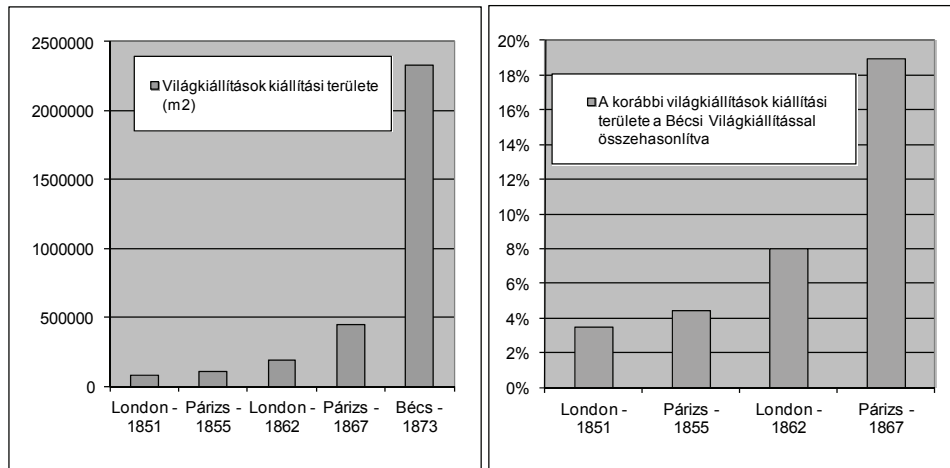
¹¹ Gelléri: *A kiállítások története*, 48-49.

¹² Gelléri: *A kiállítások története*, 42.

¹³ *Meyer Meyers Reisebücher Wien. Weltausstellung 1873. Führer durch die Kaiserstadt und auf den Besuchtesten Routen. Österreich – Ungarn. Unter besonderer Berücksichtigung der Welt-Ausstellung.* Hildburgmausen Bibliographisches Institut, Wien, 1873. 551.

¹⁴ Az északi vasútvonal kiváló szállítási lehetőségekkel rendelkezett, mivel összeköttetésben állt a többi vasútvonallal. A vasútvonalakon kívül a Prater fő útvonalán lóvasút közlekedett, ami az északi elővárosokkal teremtett kapcsolatot. E mellett a dunai gőzhajók és a bécsi összekötő vonatok is megkönnyítették a látogatók számára a kiállítás helyszínére jutást. *Meyer Meyers Reisebücher Wien*, 552.

világkiállításnál, valamint 22,6-szor, illetve 5,3-szer nagyobb, mint a második és a negyedik párizsi kiállítás.¹⁵

1. ábra

KORÁBBI VILÁGKIÁLLÍTÁSOK TERÜLETI ÖSSZEHOSONLÍTÁSA

Forrás: Meyer: Meyers Reisebücher Wien, 551.; Förster: Illustrierter Wiener Fremdführer, 59.

A megépített bécsi pavilonrendszer 950 méter hosszan és 205 méter szélességben helyezkedett el a Prater területén. Az úgynevezett főcsarnok (*Hauptgalerie*) 25 méter széles volt, melyet további 16 úgynevezett keresztcsarnok (*Quergalerie*) kötött össze, melyek külön-külön 15 méter szélességben és 75 méter hosszan terültek el úgy, hogy a főcsarnok keresztmetszete a keresztcsarnokokat. Mindezeket további két 35 méter széles udvar egészítette ki. Ennek a pavilonrendszernek a súlypontját egy körpalota, a „Rotunde” képezte a pavilonrendszer középpontjában, azt két egyenlő részre osztva. A körpalotát a londoni világkiállítás (1851) üvegpalotájával világhírűvé vált építész, John Scott Russel tervezte. Átmérője 79 méter volt, hatalmas méreteinek is köszönhetően a világkiállítás ékköveként, szimbólumaként tartották számon. Az épületben elhelyezkedő 8127 négyzetméteres kiállítóterem az ún. elitkiállításnak adott otthont.¹⁶ A Rotundához további mellékgalériák és keresztthajók tartoztak. A fedett területek összessége mintegy 180 000 négyzetmétert tett ki. A nagyobb látogatótömegek minél egyszerűbb befogadása végett a pavilonrendszert négy főbejáraton keresztül lehetett megközelíteni.¹⁷

¹⁵ 1851– London, Hydepark: 81 591 m², 1855 – Paris, Champ-Eliséés: 103 156 m²; 1862 London, Brompton: 186 125 m², 1867 – Paris, Champ de Mars: 441 750 m². Förster, Franz: *Illustrierter Wiener Fremdführer. Praktischer Wegweiser mit besonderer Berücksichtigung. Der Weltausstellung und aller Sehenswürdigkeiten und Grossem, ausführlichem Plane der Stadt, ferner Plänen.* Wien, 1873. 59.; Meyer Meyers Reisebücher Wien, 551.

¹⁶ John Scott Russell Wiener Weltausstellungs-Zeitung, Bd. 3. Nr. 1. 1873. jan. 8. A Körpalotában a világkiállítás megnyitásakor Ausztria, Franciaország, Németország, Olaszország, Belgium, Hollandia, Anglia, Oroszország és Svédország remekei kerültek kiállításra.

¹⁷ Főbejárat, északi, nyugati és keleti bejárat.

A bécsi világkiállításon kiállított tárgyakat 26 főcsoportra osztották.¹⁸ Ezen belül a kortárs művészetek a huszonötös csoportba kerültek.

A művészeti kiállítás általános problémái

A bécsi világkiállítás alkalmával a rendezők nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a jelenkor művészei, ahogy az már 1855-ben, a párizsi világkiállításon is történt, különálló teremben állíthassák ki műveiket.¹⁹ A művészeti pavilon a Körpalotával átellenben, a gépcsarnokkal párhuzamosan helyezkedett el.²⁰ A pavilon kiállítótermének falai mintegy 6995 négyzetméter kiállítási felületet kínáltak.²¹

A kiállítandó műrecek a *Künstlerhof*, vagyis 'Művészdudvar' területén a Művészeti Csarnokban (*Kunsthalle*) voltak láthatók. A mellette lévő pavilonban az Amatőrök Pavilonja (*Exposition des Amateurs*) kapott helyet.²² A Művészdudvar területéről a mezőgazdasági pavilon irányába egy hídon keresztül lehetett továbbjutni. A német képzőművészeti folyóirat neves kritikusa és szerkesztője, Friedrich Pecht véleménye szerint a bécsi építész Karl von Hasenauer,²³ aki a bécsi múzeumok mesteri építészete volt, a *Kunsthalle* külső megtervezésekor nem volt sikeres.²⁴ A művészeti pavilon belső kiképzésében viszont mesterit alkotott, amiben nagy szerepe volt az új megvilágítási technika alkalmazásának: a tetőről érkező napsugarak az oldalsó ablakoknak, valamint a tetőn elhelyezkedő üvegbetéteknek köszönhetően optimális fénybeáramlást biztosítottak. A bécsi építész a későbbiekben ugyanezt a technikát alkalmazza majd a bécsi *Kunsthistorisches és Naturwissenschaftliches Museum*ban.²⁵

A Művészeti Csarnok avagy a Kunsthalle felosztása

A francia–német háborúskodás szelleme a békekötés ellenére is sokáig kísértett, és a bécsi világkiállításon is hol gyengébben, hol erősebben, de éreztette hatását. Olyan ártatlannak tűnő esemény alkalmával is felszínre került, mint például a Művészeti Csarnok felosztása.

¹⁸ 1. Bányászat és Fémolvasztás; 2. Mezőgazdaság és Erdőgazdálkodás; 3. Vegyipar; 4. Élelmiszeripar és élvezeti cikkek; 5. Textil- és Ruháipar; 6. Bőr- és kaucsukipar; 7. Fémipar; 8. Faipar; 9. Kő-, agyag- és üvepipar; 10. Rövidáru termékek; 11. Papíripár; 12. Grafikák és műszaki rajz; 13. Gép- és járműgyártás; 14. Tudományos műszerek; 15. Hangszerek; 16. Hadügy; 17. Tengerészet; 18. Építész- és műszaki mérnökség; 19. A polgári lakóház berendezése és külső díszítése. 20. Parasztház szerszámokkal és berendezése; 21. Nemzeti háziipar; 22. Az iparművészeti múzeumok tevékenységének bemutatása; 23. Egyházi művészet; 24. Koábbi korok művészete a műkedvelők és műgyűjtők gyűjteményeiben; 25. A jelenkor művészete; 26. Nevelés, oktatás és képzés.

¹⁹ Meyer: *Meyers Reisebücher Wien*, 570.

²⁰ Bilder vom Ausstellungsplatze XXXVIII. Die Kunsthalle. Wiener Weltausstellungs-Zeitung, Bd. 3. Nr. 176. 1873. jún. 15.

²¹ Meyer: *Meyers Reisebücher Wien*, 562.

²² A (művészeti) szakosztály a következő tartalmú átiratot intézte a fiókbizottság elnökéhez: „A világkiállítási országos bizottság IV. szakosztálya elhatározta, hogy a hazánkbeli köz és magán gyűjtemények tulajdonosait illetőleg igazgatóit felhívja, gazdagítsa a kiállítás magyar osztályát a régibb kor művészeti és műipari termékeinek beküldésével, hogy a magyarországi »exposition des amateurs« minél kitünőbb legyen.” A világkiállítási országos bizottság szakosztályainak működése. IV. (művészeti) szakosztály. Világkiállítási Közlöny, 4. sz. 1872. máj. 26.

²³ Karl von Hasenauer (1833–1894) a bécsi világkiállítás főépítészete.

²⁴ *Die Weltausstellung in Wien. Die Architektur.* Zeitschrift für Bildende Kunst, Nr. 19. 1873. febr. 21. 305–306.

²⁵ Pemsel, Jutta: *Die Wiener Weltausstellung von 1873.* Wien–Köln, 1989. 38.

A Kiállítási Bizottság fáradozásai dacára az *Offiziöse Berliner Blatt* híradásának köszönhetően a világkiállítás békés atmoszférája veszélybe került.²⁶ A felosztás azért is volt lényeges kérdés, mert a különböző nagyságú termek különbözőképpen voltak megvilágítva, ezzel nagymértékben befolyásolva a kiállított művek élvezhetőségét. A rendezők igyekeztek mindkét fél kívánalmainak eleget tenni, a felosztás körüli vita mégis olyan mértékben elmérgesedett, hogy a probléma végül a nemzetközi politika porondjára is felkerült. Andrássy Gyula gróf külügyminiszternek, valamint „Károlyi grófnak” kellett beavatkozni és a Német Birodalom bizottsága előtt tisztázni a kényes szituáció részleteit, mert a helyzet már-már politikai eskalációval fenyegetett.²⁷

A tények végül magukért beszéltek. A négy legnagyobb terem közül hármon, amelyek felső, illetve oldalsó megvilágítással voltak ellátva, három ország osztozhatott: Ausztria–Magyarország, a Német Birodalom és Franciaország. A fennmaradó negyedik, egyben utolsó nagyobb teremben a többi ország állíthatott ki. A kényes szituációról a *Wiener Weltausstellung-Zeitung* újságírója berlini hírforrásokra utalva²⁸ a következő gondolatokat osztotta meg olvasóival: „A Művészeti Csarnok termei nem északi és déli fekvésűek, mivel az épület tagolása nem tökéletes északnyugati és dél-keleti tájolású. A felülről megvilágított termeknél egyáltalán nem érdekes ez a kényes fekvés, mert ezek ugyanannyi fényt kapnak; az oldalmegvilágítással rendelkező termek egyik fele északnyugati, míg a másik fele dél-keleti fekvésű: az északnyugati fekvés mindenesetre előnyösebb, bár egy ilyen épületnél nem eshet minden terem egy és ugyanazon oldalra.”²⁹

A *Wiener Weltausstellungs-Zeitung* 1873. áprilisi cikke már arról tanúskodik, hogy a Művészeti Csarnok körüli vita nyugvópontra jutott, így a termek felosztása már tényként és nem megoldandó kérdésként merült fel. A központi kiállítótermet tizenhat nagyobb és tizenhat kisebb teremre szabdalták fel.³⁰ Mindehhez további négy sarokpavilon (felső megvilágítással), illetve négy előcsarnok tartozott. Franciaország és Németország a közöttük uralkodó feszült politikai helyzetnek köszönhetően a legjobb feltételek mellett készülhetett a kiállításra. A két ország összesen nyolc nagy termet mondhatott a magáénak a legjobb, felülről való megvilágítással, valamint további nyolc oldaltermet a csarnok elülső frontján. A központi terem bal oldalán lévő falfelületet Franciaország, a csarnok jobbán lévő pedig Németország műalkotásai foglalhatták el. Ezen kedvező feltételekkel szemben – némileg paradox módon – a világkiállításnak otthont adó Ausztria a kiállítótermek csekély számával rendelkezett. A negyedik felső megvilágítással rendelkező ún. nagy kiállítótermet, ami tulajdonképpen egy a művészeti pavilonhoz kapcsolódó sarokterem volt, Magyarország birtokolhatta. Így az osztrák és magyar termek a német és francia kiállítótermekkel átellenben helyezkedtek el.

Franciaország, Németország és Ausztria–Magyarország a Művészeti Csarnok termeinek a háromnegyedét birtokolta. A fennmaradó termeken nyolc nemzet osztozott: Anglia, Hollandia, Belgium, Svájc, Spanyolország, Portugália, Észak-Amerika és Görögország. Az Ama-

²⁶ Zur Raumvertheilung in der Kunsthalle. Wiener Weltausstellungs-Zeitung, Bd. 3. Nr. 1. 1873. jan. 8.

²⁷ Über die Raum- und Lichtverhältnisse in der Kunsthalle. Beilage zu Nummer 14. der Wiener Weltausstellungs Zeitung. Wiener Weltausstellungs-Zeitung., Jg. 3. Nr. 14. 1873. jan. 21.

²⁸ Über die Raum- und Lichtverhältnisse in der Kunsthalle; Beilage zu Nummer 14. der Wiener Weltausstellungs Zeitung. Wiener Weltausstellungs-Zeitung, Jg. 3. Nr. 14. 1873. jan. 21.

²⁹ Über die Raum- und Lichtverhältnisse in der Kunsthalle. Beilage zu Nummer 14. der Wiener Weltausstellungs Zeitung. Wiener Weltausstellungs-Zeitung, Jg. 3. Nr. 14. 1873. jan. 21.

³⁰ Die Raumvertheilung in der Kunsthalle und in den Pavillons des amateurs. (Pavillon der Amateure). Wiener Weltausstellungs-Zeitung, Jg. 3. Nr. 131. 1873. apr. 20.

török Pavilonjában öt nemzet képviseltette magát: itáliai, dán, svéd, norvég és orosz művészek állították ki munkáikat,³¹ bár a magyar híradásokból megtudhatjuk, hogy a magyarok is képviseltették magukat ebben a kategóriában.³²

A világkiállítás művészeti részének látogatásához feltétlenül szükséges lett volna egy jól szerkesztett katalógus, de 1873. május 2-án, azaz a megnyitó napján a kinyomtatott 10 000 példányból a kasszáknál nem volt fellelhető példány. A jegyárúsítók a felmerülő kérdésekre természetesen nem mindig tudtak válaszolni.³³ A látogatóknak a katalógust egészen június 8-ig nélkülözniük kellett, annak megjelenéséig kénytelenek voltak a különböző nemzeti kiadványokból tájékozódni.³⁴ Ezek azonban sok esetben nem nyújtottak megfelelő információkat: ha a látogató például a belga vagy a svájci katalógusokból próbált tájékozódni, a rossz számozás miatt csalódnia kellett.³⁵

A hivatalos művészeti katalógus megjelenésével a problémákat csak részben sikerült a szervezőknek kiküszöbölniük. A Művészeti Csarnok térképe például olyan rosszul szerkesztett volt, hogy a kiállítás látogatói nem tudtak annak alapján sem tájékozódni. A katalógus hiányosságáról a *Neues Wiener Tagblatt* újságírója fogalmazott a legszúrósabban: „Ha az általános katalógus rendszerezését követnénk, azt is mondhatnánk, hogy a déli sarkkör nyugatról északra tolódott. Ha ez igaz, akkor az osztrák katalógus főszerkesztőjének egy másik bolygón kellett lennie, amelyen Anglia Kínától északra található, ott, ahová mások Japánt helyezték.”³⁶ A kiállított művészeti munkák rossz számozása további kritikákra adott alkalmat. A legnagyobb skandallumot a hivatalos katalógus kapcsán mégis Németország, Spanyolország és Portugália teljes kihagyása jelentette.

A későbbi javított, hivatalos világkiállítási katalógust, amely 1873. augusztus 10-én jelent meg, a könnyebb használhatóság kedvéért két részre osztották, az első tájékoztató áttekintést³⁷ adott, s a borítólapja a kiállítási útvonal kalauzaként szolgált. A második részben pedig a megtekinthető munkák immár helyes számozását találjuk. A már végleges, hivatalos verzió mellett azonban továbbra is fellelhetők voltak az ún. nem hivatalos katalógusok, melyek közül kiemelkedett Ernst Lehmann művészeti katalógusa: *Führer durch die Kunsthalle*.³⁸

Magyarország első önálló világkiállítási szereplése

A bécsi világkiállítás alkalmával a Közel- és Közép-Kelet mellett Magyarország is elsőként vett részt önálló államként. A bécsi világkiállítás első ízben nyújtott alkalmat arra, hogy a magyar kiállítók, ezen belül is a művészek hazájukat képviselve állíthassák ki műveiket.³⁹ A *Städtische Pressburger Zeitung*-ból, illetve Wenckheim Béla báró híradásából megtudhat-

³¹ Die Raumvertheilung in der Kunsthalle und in den Pavillons des amateurs. Wiener Weltausstellungs-Zeitung, Jg- 3. Nr. 131. 1873. ápr. 20.

³² A világkiállítási országos bizottmány szakosztályainak működése. IV. (művészeti) szakosztály. Világkiállítási Közlöny, 4. sz. 1872. máj. 26.

³³ Weltausstellungs Notizen; Oesterreich – Ungarn, Der officielle General-Kataloge der Ausstellung. Wiener Weltausstellungs-Zeitung, Bd. 3. Nr. 146. 1873. máj. 8.

³⁴ Weltausstellungs Notizen, Oesterreich – Ungarn, Der officielle General-Kataloge der Ausstellung. Wiener Weltausstellungs-Zeitung, Bd. 3. Nr. 146. 1873. máj. 8.

³⁵ Aus der Kunsthalle III. Wiener Weltausstellungs-Zeitung, Bd. 3. Nr. 159. 1873. máj. 24.; Vom Lesetisch. Neue Ausstellungskataloge. 4. Neues Wiener Tagblatt, Nr. 157. 1873. jún. 1.

³⁶ Vom Lesetisch. Neue Ausstellungskataloge. 4. Neues Wiener Tagblatt., Nr. 157. 1873. jún. 1.

³⁷ Vom Lesetisch. Neue Ausstellungskataloge 4. Neues Wiener Tagblatt, Nr. 157. 1873. jún. 1.

³⁸ Lehmann, Ernst: *Führer durch die Kunsthalle der Weltausstellung in Wien*. Wien, 1873.

³⁹ Die ungarische Weltausstellungs-Commission. Städtische Pressburger Zeitung, Nr. 157. 1873. júl. 10.

juk, hogy a magyar delegáció mintegy 4000 kiállítót számlált, az ország a mezőgazdasági terményeitől kezdve az ipari termékekig, a gyáripartól kezdve a képzőművészeti művekig igen széles palettán képviseltette magát.⁴⁰ A kiállítók száma, valamint kiállított termékeiknek a különböző szekciókban való szerepeltetése egyben a sajátos nemzeti karakter érvényre juttatásának lehetőségét ígerte. Mindez hatalmas előrelépésként értékelhető, hiszen az 1867-es párizsi világkiállításon ugyancsak lett volna lehetőség ezen nemzeti jelleg kidomborítására, akár a műipari termékeket kiállító osztályt, akár csak az akkori nemzetközi zeneünnepélyt tekintve. Minderről Vajda Viktor a következőképpen emlékezett meg: „...a befolyásos körök csekélyelve a magyar dalárdaélet vagy fel nem fogva a dalárdaügy s általában a művészet ez irányu jelentőségét, óvakodtak itt utasítást adni, mintha magyar emberben nem volna képesség művészet terén is érvényesülhetni vagy legalább megállhatni a többi nemzetek mellett.”⁴¹

Magyarország galériájának bejárata felett saját nemzeti címerét helyeztette el, termében nemzeti zászlaját és címerét tűzette ki. A terem mérete az ország termelésének nagyságával és jelentőségével állt arányban, fogalmazott a világkiállítási újság.⁴² A nemzeti karakter érvényesült a Magyarország által finanszírozott és épített magyar pavilonban, amelynek építészeti terve Julius Koch munkáját dicsérte. A *Pressburger Zeitung* újságírója úgy értékelte: a magyar részleg nemzeti karaktere teljes egészében fel-, illetve megismerhető volt. Emellett több kisebb, a nemzeti karaktert megfelelően szimbolizáló épület kelt életre a kiállításon, amelyek a látogató közönség soraiban nagy tetszésre leltek.⁴³ Olyan magyar tárgyak kerültek kiállításra, amelyekben megnyilvánult az iparágak kozmopolita karaktere, miközben külső díszítésük a nemzeti karakter hordozójává vált, olyannyira, hogy a bécsi lapok mindezt már nevetséges túlzásnak minősítették.⁴⁴

A bécsi világkiállítás magyar országos bizottsága Korizmics László vezetése alatt 1873. január 13-án tartotta első ülését.⁴⁵ Olyan fontos kérdéseket tárgyaltak meg, mint a bizottság költségvetése és a hivatalos katalógus nyelve. Az utóbbi kérdésben a választmány úgy döntött, hogy a kiadvány nemcsak magyar, német és francia, hanem horvát nyelven is napvilágot lásson. Az előkészületi zsűri tagjai a már Pestre elküldött kiállításra szánt tárgyakat különböző kategóriákba sorolták. Ez alapján a negyedik, művészeti szekcióba a régebbi és modern művészet⁴⁶ alkotásai kerültek. A magyar Világkiállítási Közlöny 1872. április 25-i számából megtudhatjuk, hogy 1871. december 19-én Barabás Miklós ideiglenes elnöklete alatt titkos szavazással a szekció elnökévé Ráth Györgyöt választották. Jegyzője Greguss

⁴⁰ Die ungarische Weltausstellungs-Commission. Städtische Pressburger Zeitung, Nr. 157. 1873. júl. 10.; Wenckenheim Béla báró király személye körüli miniszter előterjesztése az uralkodónak, Bécs, 1873. december 6. Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettskanzlei – Vortrag, 1873:4479.

⁴¹ Vajda Viktor: *Művészet és politika. Képek a magyar társadalomból*. Pest, 1870. 136.

⁴² Ungarn in der Weltausstellung. Wiener Weltausstellungs-Zeitung, Jg. 3. Nr. 137. 1873. ápr. 27. Beilage

⁴³ Bilder vom Ausstellungsplatze, Pavillon der ungarischen Staatsvorst-Verwaltung. Wiener Weltausstellungs-Zeitung, Bd. 3. Nr. 145. 1873. máj. 7.; Bilder der Ausstellungsplätze. Die ungarische Csárda, (Das ungarische Weinhaus). Wiener Weltausstellungs-Zeitung, Jg. 3. Nr. 223. 1873. aug. 9.

⁴⁴ Vö.: Die ungarische Weltausstellungs-Commission. Städtische Pressburger Zeitung, Nr.157. 1873. júl. 10.

⁴⁵ Ungarn. Pest (Das Executiv Comité der ungarischen Landes-Commission für die Wiener Weltausstellung). Wiener Weltausstellungs-Zeitung, Jg. 3. Nr. 1. 1873. jan. 8.

⁴⁶ Ungarn. Pest: Das Executiv Comité der ungarischen Landes – Commission für die Wiener Weltausstellung. Wiener Weltausstellungs-Zeitung, Jg. 3. Nr. 1. 1873. jan. 8.

Ágost lett, a végrehajtó bizottság tagjává Keleti Gusztávot, Pulszky Ferencet választották. Hetente üléseztek a Képzőművészeti Társulat helyiségeiben.⁴⁷

A szekció zsűritagjainak névsorában olyan személyekkel találkozhatunk, mint a Magyar Művészeti Egylet neves tagjai és pártolói: Ráth György, Telepy Károly, Pulszky Ferenc, valamint a korabeli magyar festők legjobbjai is: Than Mór, Barabás Miklós, Székely Bertalan és az ismert művészeti kritikus, egyben festő Keleti Gusztáv.⁴⁸

A magyar művészeknek, akik munkáikat a vilákiállításra ki szeretnék volna állítani, már nagyon korán el kellett kezdeniük a kiállításra való előkészületeket. A művészeti szakosztály az 1871. december 19-én megtartott ülésén úgy határozott, hogy a külföldön élő magyar művészekhez felszólítást intéznek a magyar osztályban való kiállítási szándékuk tárgyában. Többek között tudatva a művészekkel, hogy csak az 1862 óta elkészült műveikkel vehetnek részt. További ösztönző erőként szerepelt a felhívásban, hogy a Képzőművészeti Társulat éves vásárlását kizárólag a kiállításra küldött művekből fogja eszközölni, valamint a kiállítás magyar osztályán szereplő képek alkotói ugyanazokban a szállítási előnyökben fognak részesülni, mint a velük ugyanazon országban alkotó külföldi művésztársaik.⁴⁹ A bizottság 1872. május 12-én nyilvánosságra hozta a külföldön élő magyar művészekhez intézett, egységes mintára készült levelét.⁵⁰

Munkácsy Mihály szándéka a magyar kiállítóteremben való részvételre egy elkallódott levélnek köszönhetően a szervezők számára sokáig rejtve maradt, így a magyar művész hallgatása sokféle találgatásra adott okot. Olyannyira, hogy a budapesti Nemzeti Kaszinóban, mely a hetvenes években a magyar kulturális élet egyik jeles színhelye is volt, jónéhányan szót emeltek Munkácsy ellen, ami az ott több ízben jelenlévő nagybátyját, Reök Istvánt nagyon kellemetlenül érintette: „Tegnap ugyanis a Casinóban képz. m. egylet Elnöke Ráth György és Than Mór interpelláltak, nem tudok e valamit arról, miért nem értesíted a bécsi kiállítás magyar bizottságát arról, ha valjon szándékozol e kiállítani te – is mint magyar 73 ban?”⁵¹ A Magyar Művészeti Egylet tagjai Munkácsy Mihály életében nagyon fontos, mondhatni döntő jelentőséggel bírtak pályakezdése idején. Reök István levele is utal erre: „...Azért kértelek, ha távol vagy is, mint e haza fia, melynek ha pályád még oly fényes volna is, az első támogatást köszönheted – ne felejtkezzél meg e hazáról, e múlttól. [...] Figyelmeztettelek egyebekre is, de arra különösen, hogy ha hazádat megtagadni nem akarod, ne felejtse el azt, s ha nem, add koronkint hazafiúi érzésednek jelét. S íme te ily közmegegyezés-

⁴⁷ A vilákiállítás országos bizottságának szakosztályainak működése. IV. (művészeti) szakosztály. Vilákiállítás Közlöny, 2. sz. 1872. ápr. 25.

⁴⁸ Keleti (Komjátszegi) Gusztáv nemesi előnévének (Kelety) megváltoztatására 1901. január 1-jén kapott engedélyt. Dr. Illéssy János – Pettkó Béla: *A Királyi Könyvek*. Budapest, 1998. 102.

⁴⁹ A vilákiállítás magyar országos bizottságának szakosztályainak működése. IV. (művészeti) szakosztály. Vilákiállítás Közlöny, 2. sz. 1872. ápr. 25.

⁵⁰ A vilákiállítás magyar országos bizottságának, IV. (művészeti) szakosztálya felhívást intézett nevezetesebb hazai művészeinkhez és a hazai művész közönséghez: „Tisztelt művész úr! [...] a szakosztály pedig a maga részéről törekedni fog, hogy a művészeti célokra szánt országos alapokból elsősorban a bécsi közkiállításra megjelent művek vásároltassanak, minél fogva uraságodnak alapos kilátása lehet, hogy a mit nekünk beküld, az el is fog kelni. Ha pedig abban a helyzetben volna Ön, hogy külföldről kellene művét a bécsi kiállításba küldenie, szerencsések vagyunk Önt értesíteni, hogy onnan is bátran csak a magyar osztályhoz utasíthatja küldeményként, mert ez esetben is részesülni fog mindazokban a szállítási előnyökben melyben az Önnel egy helyben lakók.” Vilákiállítás Közlöny, 3. sz. 1872. máj. 12.

⁵¹ Reök István levele Munkácsy Mihályhoz., Pest, 1872. febr. 25. Közli: Czeglédi Imre (szerk.): *Levelek Munkácsyhoz, Munkácsytól*. Békéscsaba, 1976. 50.

lásra adsz okot, adott szavadat se váltván be oly egylettel szemben, mely első volt tehetséges méltánylásában és támogatásodban. [...] Mondd, minő érzéssel jössz egyszer ismerőseid körébe haza, ha arcaikról, ha nem szavakban is, hogy t.i. hazádról megfélejtkezél.”⁵²

Munkácsy Mihály nagybátyjának írt válaszlevelével gyorsan tisztázódott a Párizsban élő festő álláspontja: „...a 73 diki Bécsi kiállítás tárgyában feleltem én annak idejében a kérdéses levélre, sőt még magam is indítványoztam, hogy a magyar művészek külön állítsanak ki, és ezt a pétervari Zichy-vel tárgyaltuk is. Ő aztán fel szólalt Pesten levélben a mint tudom. Nem tudom mi lehet az oka, hogy erről Pesten semmit sem tudnak. Miután én nagyon is erősen készülök, csakis mint magyar kiállítani. [...] Nem szünök bíz én meg egy percre sem magyar és magyar művész lenni, és a mennyire módomban ál, mindenkor pártolom a magyar művészet érdekeit”⁵³ A Világkiállítási Közlöny 1872. május 26-án már arról tudósít, hogy a művészeti szekció május 9-én megtartott ülésén bemutatták azon művészek névjegyzékét, akik jelezték a magyar szekcióban való részvételi szándékukat. Ezen a listán pedig már Munkácsy nevével is találkozhatunk.⁵⁴ Helszmann Imre a következő év február közepén kelt levele hálásan köszöni meg Munkácsynak a magyar szekcióban való szereplést!⁵⁵

Munkácsy valóban gőzerővel készült, amit a *Zeitschrift für bildende Kunst* Munkácsyról szóló februári híradása is alátámaszt: „Három másik, hasonló ártatlan témájú, majdnem befejezett kisebb képét a festő Párizsban szeretné befejezni, ahol egy nagyobb kép megfestésén gondolkodik, aminek tárgya a festő egyéniségének felelne meg. Ez egy olyan jelenetet fog ábrázolni, amely holdfényben egy városon keresztül szállított elitélteket ábrázol. A már elkészült vázlatok tanúbizonysága szerint a kép nagyon lebilincselő hatású lesz.”⁵⁶

A bécsi világkiállításra való készülésről a festő beszámolt Kiss Károlyhoz címzett levelében is: „Most egy nagy képet kezdtem meg, a bécsi világkiállításra s szorgalmasan kell dolgoznom, ha el akarom készíteni. Címe Az éjjeli kalandorok.”⁵⁷ Amikor Munkácsy a magyar szekció mellett határozott, döntésével egy egész ország előtt tisztelgett, ami nem maradt viszonzatlan az ország részéről. A festőre a továbbiakban mint nemzeti hősré tekintettek. Több magyar, de külföldi akadémián tanult művészünk számára ugyanis nem volt egyértelmű műveiknek a magyar kiállítóteremben való szerepeltetése. Tekintve a hazai művészeti intézmények hiányosságait a külföldi akadémiákhoz viszonyítva, jogosan érezhették, hogy műveik a magyar teremben nem találnak majd kedvező visszhangra. Félretették tehát patriotizmusukat, és külföldi akadémiájuk képviselőiként állították ki műveiket. Szinyei Merse Pál Karl von Piloty tanítványaként mint a Münchener Akadémia kiállítója a német éremtáblázatot gazdagította.⁵⁸

⁵² Czeglédi: *Levelek Munkácsyhoz, Munkácsytól*, 51.

⁵³ Munkácsy Mihály levele Reök Istvánhoz, Pest, 1872. febr. 25. Czeglédi: *Levelek Munkácsyhoz, Munkácsytól*, 52–53.

⁵⁴ A világkiállítási magyar országos bizottmány IV. (művészeti) szakosztálya. Világkiállítási Közlöny, 4. sz. 1872. máj. 26.

⁵⁵ Helszmann Imre levele Munkácsy Mihályhoz, 1873. február 13. Közli: Végvári Lajos: *Munkácsy Mihály élete és művei*. Budapest, 1958. 47.

⁵⁶ *Personalmachrichten. Michael Munkacsy, 1872. február 26. Zeitschrift für bildende Kunst. Kunst – Chronik. Beiblatt zur Zeitschrift für bildende Kunst.*, Jg. 7. Nr. 8. 1872. febr. 26.

⁵⁷ Munkácsy Mihály levele Kiss Károlyhoz. Párizs, 1872. február 17. Közli: Farkas Zoltán: *Munkácsy Mihály válogatott levelei*. Budapest, 1952. 55. levél. 71–72.

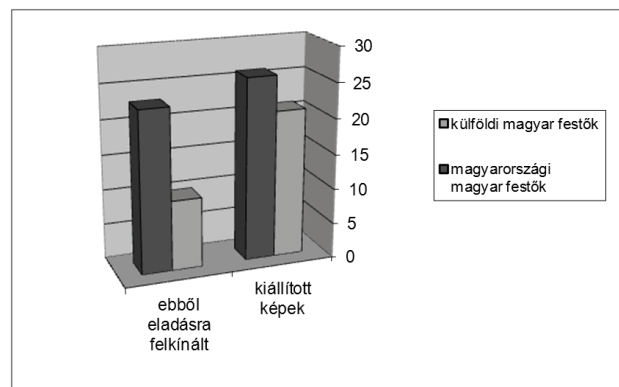
⁵⁸ Szinyei Merse Pál 1873. febr. 16-án kelt leveléből azonban az is kiderül, hogy szerette volna képét a Magyar Pavilonban kiállítani. Szinyei Merse Anna: *A Majális Festője Közéről. Szinyei Merse Pál*

A bécsi világkiállításon való részvétel sok festő számára szakmai, pénzügyi és társadalmi elismerést is ígérhetett. Munkácsy műveinek a magyar pavilonban való szerepeltetése hazafias magatartásán túl azt is jelzi, hogy a festő az előbbieken felsorolt lehetőségeket a világkiállítás idejére már magáénak tudhatta, és lépésével olyan nagy elődök példájának adózott, mint Szamosy Elek, Than Mór, Lotz Károly, a bécsi liberális gondolkodású Karl Rahl és a müncheni magyar professzorok: Liezen-Mayer Sándor és Wagner Sándor.

A magyar „festőelit” első közös fellépése

A magyar művészeti szakosztály erőfeszítése a minél nívósabb magyar művészeti kiállítás megszervezésére nem maradt hatástalan. A Világkiállítási Közlöny 1872. május 9-én közzétette, hogy a művészeti szakosztály május 31-én megtartott ülésén ötvenegy művész részvételére számíthatott, ami a hazai viszonyokat tekintve minden várakozásukat felülmúlta.⁵⁹

Ha egy pillantást vetünk a kiállító magyar festők névsorára,⁶⁰ láthatóvá válik, hogy a magyar nagyközönségnek egy pillanatra sem kellett szégyenkeznie a világkiállítás publikuma előtt, hiszen Munkácsy neve mellett olyan híres festők képeit tekinthették meg, mint Liezen-Mayer vagy Wagner, a kedvelt cári udvari festő Zichy Mihály, a már említett Lotz Károly, Than Mór vagy Székely Bertalan.

2. ábra

KIÁLLÍTOTT KÉPEK SZÁMA

Forrás: Weltausstellung 1873 in Wien. Kunst-Catalog. 1. Auflage. 68-70.

levelezése, önéletrajzai, visszaemlékezések. Budapest, 1989. 224. levél, 182–183.; *Amtliches Verzeichniss der Austeller, Ehrenpreise.* Weltausstellung 1873 in Wien, 900–901.

⁵⁹ A világkiállítás magyar országos bizottsága, IV. (művészeti) szakosztály. Világkiállítási Közlöny. 5. sz. 1872. jún. 9.

⁶⁰ Barabás Miklós, Baumgartner János, Brodszky Sándor, Bruck Lajos, Deutsch Ignác, Ebner Lajos, Gerhard A., Greguss János, Grim Rudolf vagy Rezső, Grosz Albert, Grosz Béla, Gschwindt Miklós, Guttmann János, Horovitz Lipót, Horovitz Ludwig, Ivanovics Katalin, Keleti Gusztáv, Kern Henrik, Kern Ármin, Kovács Mihály, Kratzmann Gusztáv, Liezen-Mayer Sándor, Ligeti Antal, Lotz Károly, Löschinger Zsigmond, Madarász Győző, Markó Ferenc, Markó Károly, Mészöly Géza, Molnár József, Munkácsy Mihály, Paál László, Pálik (Albert) Béla, Sajóssy Alajos, Schimmert S., Sikó Miklós, Székely Bertalan, Szoldatich Ferenc, Than Mór, Újházy Ferenc, Valentini János, Vastag György, Voitag György, Zahoray János, Zichy Mihály, Wagner Sándor, Weber Ferenc. Honismerető-Magyarország a bécsi 1873-diki közkiállításon. Különleges katalógus. A gazdaság, ipar, tudomány és művészet kiállított tárgyaiból. II. rész. A kiállítók és tárgyaik lajstroma. Budapest, 1873.; Weltausschstellung 1873 in Wien. Kunst-Catalog, 1. Auflage, 1873. 68-70.

A magyar kiállítóművészek munkáinak számát mutató ábrán szembevetendő, hogy míg néhány festő csak nagyon kevés munkával képviseltette magát, amelyek ráadásul nem voltak megvásárolhatók, addig más festők nagyszámú eladásra szánt munkával jeleskedtek.⁶¹

⁶¹ Wagner Sándor: osztrák és magyar lista szerint: 1 db, *Abschied der Königin*. Izabella királynő búcsúja.

Alexander Liesenmayer: osztrák és magyar lista szerint: 1 db, *Die Königinnen Maria und Elisabeth*. Mária és Erzsébet királynék Nagy Lajos sirjánál.

Markó Károly: osztrák és magyar lista szerint: 1 db, *Der Berg Appoggi nächst Florenz*, Az arppegi hegység Firenze mellett, eladó.

Markó Ferenc: osztrák és magyar lista szerint: 4 db, *Theissgegend*, Tiszai tájkép, eladó; *Am Ufer der Theiss*, A Tisza partján, eladó; *Am Ufer der Theiss*, eladó; *Tenne*, Széru, eladó.

Munkácsy Mihály: osztrák és magyar lista szerint: 4 db, *Nachtschwärmer*, Éjjeli csavargók, *Die Alte*, *Butter machend*, Kőpülő asszony, eladó; *Männlicher Studienkopf*, Férfi tanulmányfő, eladó; *Wankende Heimkehr*, Részeges férj hazatérése; *Waldpartie im Herbst*, Őszi erdőrésztlet, eladó.

Zichy Mihály: osztrák lista szerint: 10 db, *Lebensbild*, Életkép, akvarell; *Porträtfigur*, Arczképalak, szénrajz; *Lebensbild*, Életkép, szépiarajz; *Der Todesengel*, A halál angyala, ceruzarajz; *Christus und die Priester*, Krisztus és a papok, karton, eladó; *Heinrich VIII.*, VIII. Henrik, akvarell, a Wales-i herceg tulajdonában; *Raphael Sanzio's Atelier*, Raphael Sanzio műterme, szépiarajz; *Kartenspieler*, Kártyajátékosok, akvarell; *Faust*, Fauszt, szénrajz, eladó; *Luther und der Papst*, Luther és a pápa karon, eladó; *Az alvó nő*, akvarell; *Manfred a halállal küzd*, öklét fenyegetőleg a magasra emelve, eladó.

Székely Bertalan: osztrák lista szerint: 9 db, magyar szerint: 10 db, *Die Waise*, Az árva, eladó; *Stelldichein*, avagy Assonance, eladó; *Tököli im Schlosse Árva seinen Sohn zur Flucht drängend*, Az Árva várában haldokló Thököli kardját átadva fiait menekülésre inti, eladó; *Die Japaneserin*, Japán nő öltözködés közben, eladó; *Leda*, Léda és a hattyú szerelmes ölelésben, eladó; *Die Witwe*, Az özvegy, eladó; *Barmherzige Schwestern am Krankenbette*, Irgalmas nénikék a gyermekágyas nyoszolójánál, eladó; *Das wachsame Auge der Mutter*, Az örködő anya, eladó; *Ladislau Posthumus unter Cilly's Bevormeldung*. Utószülött László királlyal, gyámja Czilly Ulrik, mi az ifjú király előtte szökdelő táncosnékon gyönyörködik, aláírta Hunyady László halálos ítéletét; *Die vor dem Gewitter Flüchtenden*. A zápor elől menekülők.

Madarász Viktor: osztrák lista szerint: 2 db, magyar szerint 4 db, *Georg Dózsa, der Freiheitsmartyrer*, Dózsa György a szabadság vértanuja, eladó; *Thierry's Porträt*, Thierry Amadé híres történetírónak, a magyar tud. Akadémia számára festett arczképe; *Porträt*, Komárom megye főispánjának a megyei díszterem számára festett arczképe; *Gabriel Bethlen unter seinen Gelehrten*, Bethlen Gábor, a „pur si muove” felett vitázó tudósok között, az osztrák lista szerint eladó, de a magyar lista szerint nem az.

Than Mór: osztrák és magyar lista szerint: 8 db, *Nach der Marchfelder Schlacht*, A Habsburg ház uralkodását megállapított „Marchfeldi” csata után [1273], eladó; *König Ladislaus der Kumane übergibt die Gefangenen an Kaiser Rudolph I.* Kun László király átadja fogjait I. Rudolf császárnak, eladó; *Porträt: Fr. Pulszky's*, Pulszky Ferenc arczképe, *Der Abendster* (oder nach Sonnenuntergang), Az esti csillag, vagy napnyugta után, eladó; *Christus am Kreuz*, A keresztfeszített – napfogyatkozásnál, eladó; *Beatrix und Dante*, Dante és Beatrix, eladó; *Dante und Virgil in der Unterwelt*, Dante és Virgil az alvilágban, eladó; *Die Nacht*, Az éj (Az esti csillag mellékdarabja), eladó; *Kartons für den Fries, die er für das Stiegenhaus des ungarischen Nationalmuseums malte*, A Magyar Nemzeti Múzeum lépcsőházába festett fríz kartonjai, 8-12. sz.

Lotz Károly: osztrák és magyar lista szerint: 1 db, *Die Einkehr des Wegelagerers*, Betyár beszállása a csárdába, miután lovát a küszöbhez kötötte. Eladó; *Kartons für den Fries, die er für das Stiegenhaus des ungarischen Nationalmuseums malte*, A Magyar Nemzeti Múzeum lépcsőházába festett fríz kartonjai, 1-7. sz.

Barabás Miklós: osztrák lista szerint: 2 db, *Weibliches Porträt*, Női arczkép; *Porträt.*, Portré.

Ligeti Antal: osztrák lista szerint: 2 db, magyar szerint: 3 db, *Aus den Umgegenden Jerusalems*, Jeruzsálem szomszédságából, eladó; *Die Burg Vajda-Hunyad im restaurierten Zustande*, Vajda-

Azok a festők, akik elismertségnek örvendtek a nemzetközi porondon, mint Wagner, Liezen-Mayer, Markó Károly, Zichy Mihály és Munkácsy Mihály, az első csoportba tartoztak. Ők elegendő képmegrendeléssel, illetve eladással bírtak, nem kellett hajszolniuk a világkiállítás alkalmával az újabb megrendeléseket. Wagner és Liezen-Mayer Sándor például a magyar szakosztályban csak egy-egy festmény állítottak ki.

Markó Károly munkái Oroszországban ugyancsak nagy népszerűségnek örvendtek, ahogy a cári udvari festő, Zichy Mihály művei is, így nem meglepő, ha Markó megrendelői között olyan ismert művészetkedvelő nevével is találkozunk, mint a híres műgyűjtő, Johann von Lichtenstein.⁶² A bécsi Ferdinand Waldmüller-tanítvány Zichy Mihály a többi hírneves magyar festővel szemben több munkával képviseltette magát, bár ezen munkák nagy része „nem eladó” jelzéssel szerepelt, és ugyancsak szembetűnő, hogy közöttük kevés olajfestmény található.

Munkácsy Mihály hazája előtt (akárcsak Zichy Mihály) első ízben tiszteleggett műveivel. Számukat számba véve látható, hogy alkotójuk e jeles alkalomnak ugyancsak nagy fontosságot tulajdonított. A festmények nagy része nem volt eladó, hiszen már a festő műtermében vevőre találtak,⁶³ így őt a viszonylag nagyszámú festmény kiállítására Zichy Mihályhoz hasonlóan inkább patrióta érzelmei készítették.

A második csoportba azon magyar festők tartoztak, akik iskoláikat részben, illetve teljes egészében külföldön végezték, majd az ott szerzett tapasztalatokat Magyarországra hazatérve szerették volna kamatoztatni. Őket nagy szakadék választotta el külföldön élő és nemzetközi szinten nagyobb elismertséget élvező társaiktól pénzügyi viszonyaikat tekintve. Ezen különbségek nagyobb részben abból fakadtak, hogy a műkedvelő és műértő közönség rangosabb megrendelői az arisztokrata és a tehetős nagypolgárság soraiból kerültek ki, akik elsősorban olyan festményekért voltak hajlandók nagyobb összeget áldozni, amelyek a korszak népszerű és divatosnak számító festőinek ecsetjei alól kerültek ki. A hazai környezetben a festészetből megélni vágyó művészek nagy része a hazai viszonyok miatt kiesett ebből a körből, és művészi tevékenysége mellett más kiegészítő munka segítségével igyekezett jövedelmét kiegészíteni. Az úgynevezett kenyérkereső foglalkozások (Ligeti Antal esetében például a Nemzeti Múzeum teremőrsége) állandó keresetet és létbiztonságot biztosítottak családjaik számára. Jó például szolgál Barabás Miklós, aki fényképészeti műtermének megnyitásával igyekezett megélhetését megalapozni. Ebből adódóan azonban ezek a művészek kevés időt tölthettek művészetük gyakorlásával, amit a világkiállításra szánt képek csekély száma is megvilágít. Ligeti Antal például csupán két képpel képviseltette magát, amelyek vázlatai még a festő fiatalkori külföldi tanulmányútjának éveiből származtak. Barabás Miklós pedig két – a továbbra is megbízható kenyérkeresetnek számító – portrét állított ki.

hunyadi várkastély kijavított állapotában, eladó; Elhagyott táj a Libanonban, hiének által körülcsatangolt nyitott sziklasírok, eladó.

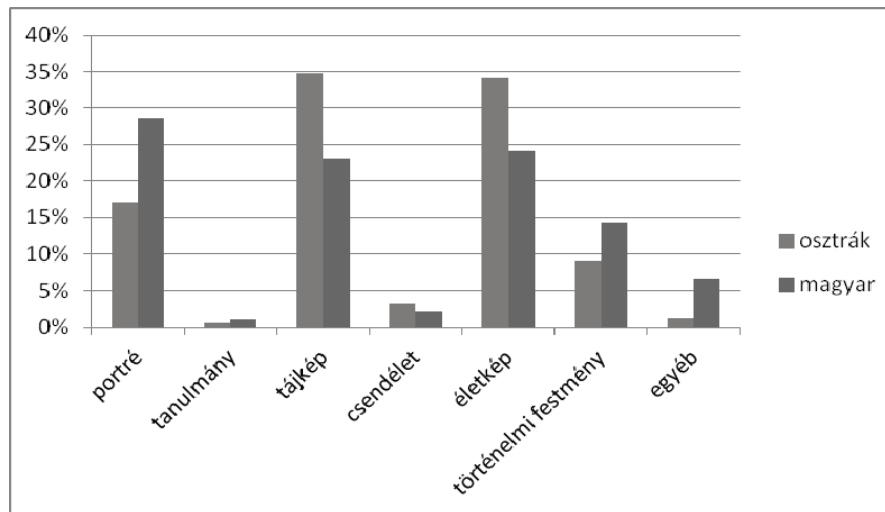
Paál László: osztrák és magyar lista szerint: 1 db, *Landschaft*, Erdei tájkép borús estvilágításban, eladó. *Weltausstellung 1873 in Wien. Kunst-Catalog. 1. Auflage, 68–70.*; Honismertető-Magyarország a bécsi 1873-diki közkiállításon, id. mű

⁶² Lützwow, Carl Friedrich Arnold von: *K. k. Akademie der bildenden Künste. Katalog der Gemäldegalerie. – Akademie der bildenden Künste.* Wien, 1889. 392.

⁶³ A bécsi világkiállításra készült huszonötös csoport művészeti katalógusának azon állítása, hogy Munkácsy Mihály Éjjeli csavargók című képe eladó lett volna a kiállítás alkalmával, sajnos nem helytálló. A művész levelezéséből kiderül, hogy már a műtermében 40 000 forintért megvásárolta és az összeg felét a festőnek előre kifizette egy műkereskedő.

A bécsi Karl Rahl professzor egykori tanítványai, Than Mór és Lotz Károly mint hazai környezetben megélni szándékozó festők szintén a második csoporthoz sorolandók. A Magyar Nemzeti Múzeum megrendeléseire készült freskóik vázlatait állították ki. Az állami megrendelés a két festő relatív hazai népszerűségére, illetve a művészeti körökben való elismertségre utal. Azonban e két tényező tekintetében a két festő között korántsem volt ilyen kiegyenlített a viszony. Than Mór leveleiből megtudhatjuk, hogy a festőnek pénzsűkével kellett küzdenie, ezért viszonylag sok, nyolc eladásra szánt képével igyekezett felhívni magára a figyelmet. Lotz Károly ellenben a fent említett vázlatok mellett csupán egy képpel képviseltette magát. Székely Bertalan volt az a magyar festő, aki a legnagyobb számban állította ki festményeit, (a festő szénrajzait nem számítva) szám szerint kilencet, melyek kivétel nélkül eladók voltak.

A második csoporthoz sorolandó Madarász Viktor is (a névsorban Madarász Győző név alatt), aki külföldön elért sikerei dacára 1870-ben hazatért. Reményei ellenére nem sikerült beilleszkednie az akkoriban Keleti Gusztáv kritikái által erősen befolyásolt magyar művész-milieu-be. Pályaművei sorra elutasításra letek, amit a művészettörténészek egyrészt a festészeti stílusváltozással, másrészt a nagy rivális, ugyancsak történeti tárgyú képeket alkotó, ugyanakkor a kor hivatalos festőjének számító Benczúr Gyula szerepével magyaráznak.⁶⁴ Az előbb említett okok mellett sokkal prózaibb az a tény, hogy a festőt forradalmi múltja is hátráltatta az elismertség elérésében. A festő állandó kapcsolatokat ápolt a magyar politikai emigrációval. Ugyanakkor a francia udvarban is kedvelték és Oroszországban is megfordult. Nem csoda, hogy szerteágazó kapcsolatai miatt a titkosrendőrség rendszeresen figyelte.⁶⁵

3. ábra

A MAGYAR ÉS OSZTRÁK FESTŐK KIÁLLÍTOTT FESTMÉNYEINEK ARÁNYA
AZ ÖSSZES KIÁLLÍTOTT MŰHÖZ VISZONYÍTVA

Forrás: Weltausstellung 1873 in Wien. Kunst-Catalog. 1. Auflage.

⁶⁴ Tarján Tamás: Madarász Viktor halála. 1917. jan. 10., Rubiconline. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1917_januar_10_madarasz_viktor_halala/

⁶⁵ Vö.: Rendőrségi jelentés, Pest, 1865. szept. 8. HHStA Ministerium des Äußern, BM. 5478/1865.

Összehasonlítva a magyar és osztrák festők munkáit, tematikájuk szerint a következő megállapításokat tehetjük: A magyar festők kollégáikkal szemben még mindig az első és legelterjedtebbnek, illetve a legbiztosabb pénzforrásul szolgáló portréfestészetnek hódoltak, ami híven tükrözte a hazai művészeti viszonyokat. A portrékat az életképek és tájképek követték, ami arra utal, hogy a művészeti ízlés Magyarországon is lépést tartott a kor divatjával. Ezzel ellentétben az ausztriai festők legnagyobb számban tájképekkel, illetve hajszállal lemaradva életképekkel képviseltették magukat a világkiállításon, a portréfestészet náluk már a harmadik helyre szorult vissza. A magyar szekcióban jelen lévő nagy számú történelmi témájú festmény egyrészt tükrözte e témák magyar körökben való további népszerűségét, másrészt az Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter által kezdeményezett történelmi témájú pályázatnak is köszönhető. Az osztrák kiállítási részben a historikus festmények alacsonyabb száma jelezte a műfaj popularitásának ottani csökkenését és a korabeli népszerű műveik előretörését. Érdekes módon a csendéletek száma mindkét félnél szinte megegyezett. A már említett kategóriákon kívüli képek sokszínűsége inkább a magyar művészeket jellemezte, műveik között szénrajzokat, akvarelleket és szíjarajzokat is találunk.

A világkiállítás hivatalos orgánuma, a *Wiener Weltausstellungs-Zeitung* adatai szerint összesen 4702 műalkotást állítottak ki a művészek,⁶⁶ ami némileg kevésnek tűnik az *Offizielle Programme und Publicationen* hivatalos listáján feltüntetett számhoz (6600) viszonyítva.⁶⁷

A kiállított magyar műtárgyak számát összehasonlítva a más nemzetek által kiállított művek számával, a magyaroknak több nemzetet sikerült megelőzniük, ami mutatja, hogy a hazai művészet relatív gyorsasággal kezdett felzárkózni a fejlettebbnek mondható európai nemzetekhez. A nagy történelmi, intézményesült művészeti háttérrel rendelkező Béccsel szemben a művészeti intézményeket nélkülöző magyar művészek munkái az 1873-as világkiállításon már lépést tudtak tartani a nyugat-európai művészeti fejlődéssel. 1870-ben Vajda Viktor művében a következő mondatokkal még nagyon pesszimista képet rajzolt az akkori magyar művészeti akadémiát nélkülöző magyar állapotokról: „Ime, tanintézetek, taneszközök, mintaképek, műcsarnokok hiányában nálunk még most is kőfaragó a szobrász, mázoló a festész és a külföldre nem menekült s ujjal kimutatható néhány valódi művészsűnk, közöny és közrészvétlenség miatt, alig talál foglalkozást.”⁶⁸

A sikeres világkiállítási bemutatkozás a felnövekvő Magyarországon alkotó festőnemzedéknek is köszönhető, akik az ezt megelőző világkiállításokon még nem tudtak díjnyertes műveket felmutatni, a bécsin pedig már érmeikkel büszkélkedhettek. Művészeti munkájuk

⁶⁶ USA:16, Brazília: 1, Franciaország: 1527, Svájc: 198, Olaszország: 625, Monaco: 3, Svédország: 45, Norvégia: 71, Dánia: 101, Hollandia: 167, Belgium: 296, Ausztria: 811, Magyarország: 155, Oroszország: 437, Görögország: 37, Törökország: 1, Kína: 2, Anglia: 203. Aus der Kunsthalle VI. Wiener Weltausstellungs-Zeitung, Jg. 3. Nr. 171. 1873. jún. 8.

⁶⁷ Offizielle Programme und Publicationen Weltausstellung 1873 in Wien, Nr. 76.

⁶⁸ Vajda: *Művészet és politika*, 128–129.: „A magyar festészeti akadémia nem létében ép oly hiába keresnénk festész-növendéket [...] E körülmény azonban egyrészt a tehetségek és hivatottak kifejlődését akadályozza, csak a kontárságot, felületességet és izetlenséget mozdítja elő, és azért bátran állíthatjuk, hogy nálunk nem egyéb kontárnál az ugynevezett művészek nagy tekintélyes része, mert legjobb esetben is csak ritka tanulónak nyílik alkalmá itt Pesten valamiben kiképezhetni magát és jó utmutatás és vezetés hiányában a félszegség és modorosság vesz erőt a növendékeken, mielőtt az ízlés csak valamennyire is higgadásnak indulhatott volna.”

1873-ra már kiteljesedett, éretté vált, részben a Mintarajziskola tanáraiként is példaként állhattak a fiatal magyar festőnemzedék elé.⁶⁹

Ernst Lehmann, ismert bécsi művészeti kritikus a következőképpen foglalta össze személyes benyomásait a magyar kiállító művészekről: „A magyar részleg a szemlélődő látogató számára egy éppen önállóvá fejlődő művészet lebilincselő színjátékát mutatja.⁷⁰ Véleménye szerint a magyar műrecek meg tudják ragadni a látogatók figyelmét, mert ellentétben más (nemzetek) műtárgyaival, ezek sajátos karaktert, nevezetesen a magyar népi karaktert hordozták.” Összegzésként megállapítja: „...mivel a magyarokat sohasem sikerült teljesen elnyomni, a magyar művészeti fejlődés egyetlen más európai nemzeti művészethez sem hasonlítható.”⁷¹ Friedrich Pecht neves német kritikus viszont a Lehmann által előnyként kezelt sajátos magyar karaktert hátránynak értékelte, és Munkácsy Őszi erdőrésztlet című képével kapcsolatosan ennek hangot is adott: „Ebből a festményből nagyfokú magyar barbarizmus sugárzik, ami inkább a hun birodalomra, mintsem a nemzet állítólagos lovagi múltjára emlékeztet: ebből az ábrázolásból Árpád fiait nehezen lehet megkedvelni. Ez a barbár vonás bizonyos mértékig a legtöbb képen felfedezhető.”⁷²

Díjak a kortárs képzőművészetek csoportjában

A huszonötös csoport, azaz a kortárs művészetek zsűrije az elnökön (Grog Folliot de Crenneville) és az alelnökön (Jean Louis Ernest Messionier, herceg Ratiboron) kívül negyvennégy tagból állt.⁷³ A nemzetek összetételének megfelelően a paletta meglehetősen színes volt: nyolc osztrák, hét francia, öt olasz, két magyar, két belga, két orosz, egy svájci, egy holland, egy spanyol, egy görög, egy svéd, egy dán és egy norvég zsűritag vett abban részt. A zsűri munkáját további tíz kiegészítő zsűritag segítette: öt francia, majd két magyar, két svájci és egy olasz. Amennyiben a tanácsadó vagy kiegészítő zsűritagokat is figyelembe vesszük, a magyar nemzetiségűek száma Franciaország, Ausztria és Olaszország után az előkelő negyedik helyet foglalhatta el. A magyar delegáltak között találjuk Pulszky Ferencet, a Nemzeti Múzeum igazgatóját, Ráth Györgyöt, a Magyar Királyi Legfelsőbb Bíróság bíróját, a bécsi műkereskedő Pozsonyi Sándort és a pesti építész Steinbach Imrét.⁷⁴

⁶⁹ Székely Bertalan 1871-től az Országos Magyar Királyi Mintarajztanoda tanára, majd 1890-től igazgatója. Lotz Károly 1885-től az Országos Magyar Királyi Mintarajztanoda, majd a nők számára épített Festészeti Tanoda tanára. Keleti Gusztáv 1880-tól a Magyar Királyi Iparművészeti Tanoda igazgatója. Greguss János az Országos Magyar Királyi Mintarajztanoda tanára.

⁷⁰ Lehmann: *Führer durch die Kunsthalle der Weltausstellung*, 121.

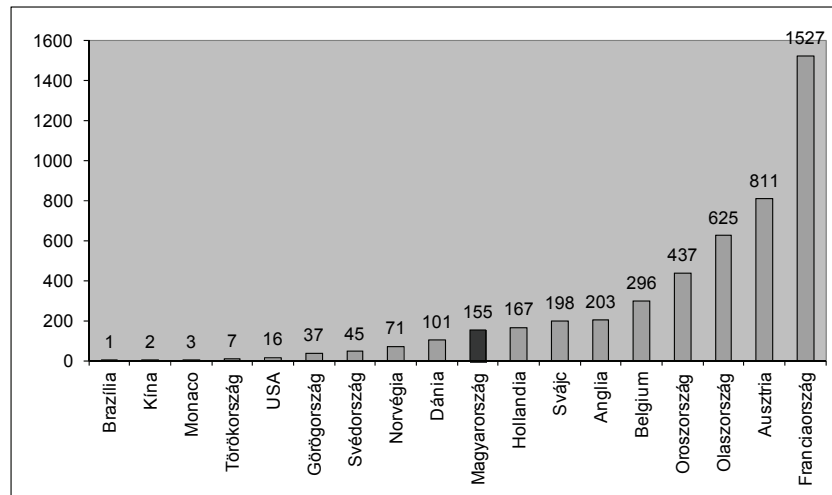
⁷¹ Lehmann, *Führer durch die Kunsthalle der Weltausstellung*, 121.

⁷² Pecht, Friedrich: *Kunst und Kunstindustrie auf der Wiener Weltausstellung 1873*. Stuttgart, 1873. 183–184. „Spricht also auch ein sehr großes Stück magyarischen Barbarenthums aus dieser Malerei, die weit mehr an das Hunien – als an das angebliche Ritterthum der Nation glauben macht, so dass man die Söhne Arpads aus dieser Schilderung schwerlich sehr hoch schätzen lernen wird, so findet man gerade von diesem barbarischen Wesen mehr oder weniger in den meisten andern Bildern.”

⁷³ Liste der Mitglieder der internationalen Jury (1873), (Nach Gruppen alphabetisch geordnet). Gruppe XXV. Bildende Kunst der Gegenwart. Weltausstellung 1873 in Wien., Nr. 1. 1873. jún. 20., 57–59.; Weltausstellung Die Mitglieder der internationalen Jury. Wiener Weltausstellungs-Zeitung, Jg. 3. Nr. 187. 1873. jún. 28.,

⁷⁴ Liste der Mitglieder der internationalen Jury (1873), (Nach Gruppen alphabetisch geordnet). Gruppe XXV. Bildende Kunst der Gegenwart, Weltausstellung 1873 in Wien., Nr. 1. 1873. jún. 20., 58–59.

A magyar művészek, elnyert érmeikkel tekintélyes pozíciót értek el a többi európai országgal való összehasonlításban,⁷⁵ tizennégy érmet nyertek el a festészeti kategóriában. Összesen, azaz más művészeti ágakat is beleértve a magyar kiállítók huszonhat érmet mondhattak a magukénak. Az érmeik összes számát tekintve a magyar kiállítók a művészet terén a nemzetek rangsorában a nyolcadik helyen végeztek. Magyarország ezzel az eredménnyel jóval Franciaország, Németország és Ausztria mögött, de Angliához és Oroszországhoz viszonylag közel teljesített.

4. ábra

AZ ORSZÁGONKÉNT ELYNYERT ÉRMEK SZÁMA

Forrás: Sammlungen und Ausstellungen, Wiener Weltausstellung. Zeitschrift für bildende Kunst, Nr. 52.1873. okt. 10. 837.

A magyar csoport érmeit Munkácsy Mihály, Lotz Károly, Than Mór, Székely Bertalan, Horowitz Lajos, Ligeti Antal, Madarász Győző, Pálik Albert, Paál László, Zichy Mihály, Kéleti Gusztáv, Mészöly Géza, Weber Ferenc és Greguss János kapta.⁷⁶

A bécsi világkiállítás keretében hét kategóriában lehetett érmet kapni:⁷⁷ „Die Kunstmedaille”, művészetért járó érem, a „Fortschritt medaille”, azaz az „előrehaladásért járó érem”, amelyet azok a kiállítók kaphattak, akik valamely korábbi világkiállításon részt vettek és azóta jelentős fejlődést mutattak.⁷⁸ Azok a kiállítók, akik munkájukkal első ízben vet-

⁷⁵ Die Arbeiten der Jury. Wiener Weltausstellungs-Zeitung, Jg. 3. Nr. 196. 1873. júl. 6.

⁷⁶ Städtische Pressburger Zeitung, 192. szám, 1873. augusztus 22., Weltausstellung 1873, An Ungarn verliehene Medaillen und Anerkennungsdiplome. Verzeichnis der Aussteller. Ehrenpreise.; Kötüntetések a magyar mező-gazdaság, ipar, művészet és tudomány az 1873-iki bécsi világkiállításon. Budapest, 1874.73.

⁷⁷ Weltausstellung 1873 in Wien. Offizielle Programme und Publicationen. Nr.76.XXI. S. 4.:1. das Ehrendiplom der Weltausstellung in Wien, A bécsi világkiállítás díszoklevele; 2. die Fortschrittsmedaille, Haladásért járó érem; 3. die Verdienstmedaille, Érdemérem; 4. Kunstmedaille, Művészetért járó érem; 5. die Medaille für guten Geschmack, Jó ízlésért járó érem; 6. die Medaille für Mitarbeiter, Munkatársak számára járó érem; 7. das Anerkennungs-Diplom., Elismerő oklevél.

⁷⁸ Concours für die Anfertigung der Preismedaillen. (Verzeichnis der Mitglieder der Jury zur Beurteilung der Modelle.) 1-2. Weltausstellung 1873 in Wien. Offizielle Programme und Publicationen, Nr. 11. „A világkiállítási érmeik előírásai a következők voltak: mind az öt érmen a császár port-

tek részt világiállításon, a jó ízlés kategóriájában nevezhettek „*Medaille für guten Geschmack*”. Az aranyérmek elkészítésére pályázatot írtak ki 1872 márciusában, amelyre nemcsak belföldi, hanem külföldi művészek is pályázhattak. Minden érmet bronzból készítették, méretük is megegyezett.⁷⁹ A pályázatra a Bécsi Világiállítási Lexikon adatai alapján sokan pályáztak.⁸⁰ A zsűri tetszését végül Josef Tautenhain pályázata nyerte el a képzőművészeti érmet megtervezésére, Rudolf Weyr pedig a Jó ízlésért, végül Karl Schwenzer pedig a „*Für Fortschritt und für Mitarbeiter*”, azaz a „haladásért és a közreműködésért” érmet tervezte meg.⁸¹

Megemlítendő továbbá, hogy a magyarok a 27 nemzetközi zsűri 27 főcsoportjában összesen két elnökkel,⁸² két alelnökkel és hatvankét zsűritaggal⁸³ segítették a bécsi világiállítás szakmai munkáját.

Munkácsy Mihály művészetének elismerése a Ferenc József Rend tükrében

Munkácsy Mihály kiállított műveivel nemcsak a világiállítás közönségének figyelmét, hanem a császári udvar kitüntetett kegyét is elnyerte. Világiállítási érmmel jutalmazott munkája mellett az uralkodó további elismerésül a Ferenc József Rend lovagkeresztjét⁸⁴ adományozta a fiatal festőnek. A magyar király személye körüli miniszter által a Ferenc József Rendre javasolt magyar kiállítókat a következőképpen ajánlotta az uralkodó figyelmébe: „... az érintettek önzetlen patriotizmust mutattak, amennyiben a kedvezőtlen pénzügyi és kereskedelmi viszonyok között nem a pénzügyi hasznot nézték, hanem egyedül az ország érdekeit tartották szem előtt.” A miniszter a kitüntetésjavaslatok összeállításakor nemcsak a kiállításon elért érdemeket, hanem az érintettek társadalmi státuszát is figyelembe vette, s azokat az egyéneket, akik a kereskedelem, ipar és mezőgazdaság területén elért jelentős szolgálataik folytán már korábban is kitüntetésre érdemesnek találtattak. Munkácsy Mihá-

rójának kellett szerepelnie a következő bevesséssel: »I. Ferenc József Osztrák Császár, Cseh Király, Apostoli Magyar Király.«. „Az érem hátlapját a nyertes pályamű díszítette, bár ezen fel kellett tüntetni a kategóriát, amelyben a sikert elérte. Az érem peremén a művészeti kategóriában a következő feliratnak kellett állnia.” Kitüntetések, a magyar mezőgazdaság, ipar, művészet s tudomány az 1873-iki bécsi világiállításon. Budapest, 1874. 73.

⁷⁹ Concurs für die Anfertigung der Preismedaillen. (Verzeichnis der Mitglieder der Jury zur Beurteilung der Modelle.) 2. Weltausstellung 1873 in Wien. Offizielle Programme und Publicationen Nr. 11.

⁸⁰ Concours für die Anfertigung der Preismedaillen. (Verzeichnis der Mitglieder der Jury zur Beurteilung der Modelle.) 1. Weltausstellung 1873 in Wien. Offizielle Programme und Publicationen Nr. 46.: „A világiállítási érmek pályázói egy tizenkét tagú zsűri előtt mérettettek meg, akikből részarányosan hárman a világiállítási bizottságból, hárman a Császári és Királyi Képzőművészeti Akadémiáról, továbbá hárman a Császári és Királyi Művészeti és Ipari Múzeumból illetve hárman a Képzőművészeti Egyletből delegáltak.”

⁸¹ Josef Tautenhain (1837–1911) osztrák szobrász és éremkészítő; Rudolf Weyr (1847–1914) osztrák szobrász; Karl Schwenzer (1843–1904) Württembergi király udvari éremkészítő.

⁸² Gróf Zichy Henrik (1812–1892) a Sopron Megyei Mezőgazdasági Egyesület elnöke a nemzetközi zsűri 4. csoportjának (ipari élemiszeri és élvezeti cikkek) elnöke; báró Orczy Béla (1822–1917), a császári és királyi külügyminisztérium osztályfőnöke a nemzetközi zsűri 20. csoportjának (parasztház belső berendezései) elnöke volt. Die ungarischen Jury – Mitglieder der Wiener Weltausstellung, Städtische Pressburger Zeitung, Nr. 143. 1873. jún. 24. Die ungarischen Jury – Mitglieder der Wiener Weltausstellung, ..

⁸³ Die ungarischen Jury- Mitglieder der Wiener Weltausstellung. Städtische Pressburger Zeitung, Nr. 143. 1873. jún. 24.

⁸⁴ Képes Kiállítási Lapok, új folyam, 1873. dec. 21. 135.

lyon kívül a huszonötös csoport köréből Lotz Károlynak és Telepy Károlynak,⁸⁵ a Magyar Művészeti Egylet Titkárának is kitüntetést adományoztak. Ennek köszönhetően Munkácsy az Osztrák Császári Ferenc József Rend lovagja lett.⁸⁶ Munkácsynak a magyar nemességre való későbbi felterjesztését Ö Felsége személye körüli magyar királyi miniszter, báró Orczy Béla az alábbi mondattal ajánlotta az udvar figyelmébe: „Munkácsy Mihály, európai jelentőségű festő”.⁸⁷

⁸⁵ HHStA Archiv Franz-Joseph-Ordens. Kt. 23. 1873:641. 1873. dec. 10., Revers von Michael Munkácsy. Párizs, 1874. febr. 21.

⁸⁶ Báró Orczy Béla Ö Felsége személye körüli magyar királyi miniszter előterjesztése, 1873. dec. 6. HHStA Kabinettskanzlei – Vorträge, Franz-Josephs- Orden. 1873: 4479.

⁸⁷ Magyar Országos Levéltár K. 21. 1880–9751.